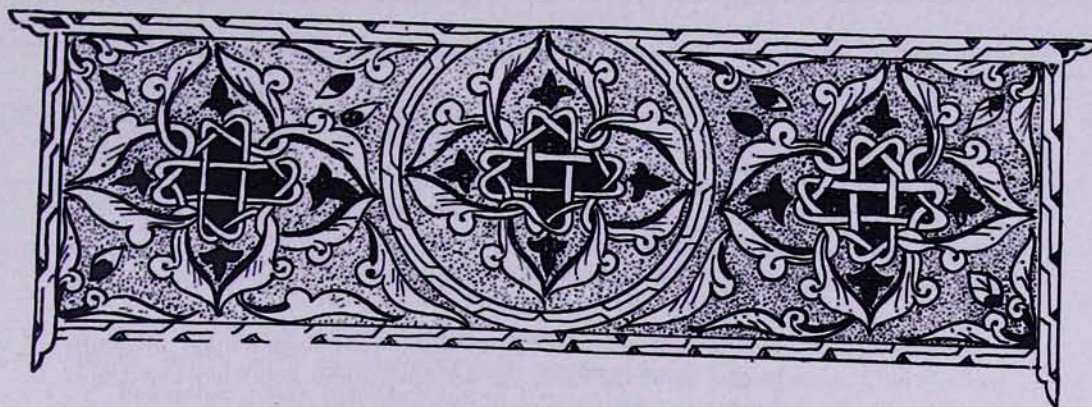

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Ք Ա Ր Ո Ջ

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԳԱՀԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ 5-ՐԴ
ՏԱՐԵԴԱՐԶԻ ԱՌԹԻՎ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐՈՒՄ
(1960 թ.)

Վասնզի, առանց հայրենի կենդանի իրականության, սփյուռքը ունայնություն է, առանց Ս. Էջմիածնի՝ Անթիլիաս հուսահատություն է:

Ամենայն Հայոց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը միշտ դավանած է և պիտի դավանի մեկ Հայ Եկեղեցի, մեկ Հայ Ազգ, մեկ Հայ Հայրենիք, մեկ ճակատագիր և մեկ ապագա:

Կ Ո Ն Դ Ա Կ

ԱՌԱՔԵԼ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԴԱՎՐԻԺԵՅՈՒ ՄԱՀՎԱՆ
ԵՐԵՔՀԱՐՅՈՒՐԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ
(21 հունվար 1970 թ.)

Հայաստանը ամբողջ, աշխարհի մըն էր ավերակներու և փլած հոգիներու, հուսահատության ծանր կապարի տակ կքած: Հայը կորսնցուցած էր զգացումը՝ իր ազգության, իր քաղաքակրթության: Մոռցված էին գիր ու գրականություն: Հանգած էր ոգին հայոց պատմության: Իսկ վերջին հարվածը եկեր էր իջեցնելու, մեր անտեր ու թշվառ ժողովուրդի գլխուն, Շահաբասյան բռնագաղթը, երբ տասնյակ հազարավոր հայ ընտանիքներ քշվեցան դեպի հեռավոր ափերը Պարսից երկրին: Կթվեր թե տասնյոթերորդ դարը տապանաքարը պիտի դնե հայոց պատմության:

Ահա այդպիսի դաժան դարու մը սեմին, այդպիսի ողբերգական մեկ պահուն, մեր պատմությունը կարճանագրե ոգեկան ուժերու անհավատալի ու

վարմանալի վարթոնքի մը փայլատակումը: Հայոց աշխարհի քառսին մեջ, շարժիլ կսկսի լույսի մը ճառագայթը:

Վանքերու խուլ անկյուններեն, դարերու մոխիրը թոթափած, տեսիլք ունեցող հայ վանականներ, կբարձրացնեն իրենց ճակատները դեպի երկինք, կսթափին ցեղին մահվան քունեն, կզգան հոգեվարքը Եկեղեցիին ու ազգին, ու կտեսնեն ճանապարհը փրկության: Այդ օրերուն տակավին կարելի չէր մտածել իսկ ազգային ազատագրական շարժումի մը մասին, բայց փրկարար լույսը կսկսի ճամբա բանալ՝ կրոնական վարթոնքի և ազգային դպրության ուղիով:

Այդ հոգևոր ու ազգային վարթոնքի առաջին դրոշակակիրները կհանդիսանան հույլ մը ուխտյալ վանականներ, որոնք հիմը դրին Սյունյաց մեծ Անապատին, Տաթևի վանքին մոտ, ԺԷ դարու սկիզբներուն:

Կ Ո Ն Դ Ա Կ

ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԵՐԻ ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ

ՀԻՄՆԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ

(24 ապրիլ 1970 թ.)

Ցնծա հայ ժողովուրդ, քանզի սուրբ գրական Արարատի ստորոտին, ահա հիսուն տարիներե ի վեր կա ու կպարգանա քու նախահայրերուդ Մայր երկիրը Հայաստան, խաղաղ ու ապահով:

Այս պատմական տարեդարձի սեմին, պահ մը նայե դեպի անցյալը հեռավոր, անշփոթ տեսնելու և ուղիղ գնահատելու համար լուսավոյ ներկան:

Փառքի դարերե ու անկրկնելի լույս իրագործումներե հետո, դուն տեսար անկումը թագուհի մայր քաղաք Անիին, և ապա քայքայումը հայկական վերջին պետության ի Կիլիկիա: Հաջորդեցին վեց ահարկու դարեր, որոնք տարին քեզ դեպի եզրը մահվան անդունդին: Դարեր ստրկության, հալածանքներու, դարեր ավերումներու, կոտորածներու, դարեր՝ գաղթի ու անվերջ ցրվումի դեպի հեռավոր ափեր կորստյան:

Հայաստան, շատերուն համար դարձած էր լոկ աշխարհագրական հասկացություն, իսկ դուն, հայ ժողովուրդ, անուն չունեցող ամբոխ: Քու իսկ պապենական հողի վրա, դուն ճորտ էիր, իրավապուրկ ցեղ, հանդուրժված փոքրամասնություն:

Բայց եկավ ԺԹ դարը և քեզի բերավ՝ հրաշքի համապոր վարթոնքի ավետիսը: Արթնցավ հոգիդ, հավաքեցիր ուժերդ կամքի, փշրեցիր կապանքներդ դարավոր և խավարեն դեպի լույս թռար իբրև Մհեր Սասունցի, շողացնելով թուր կայծակին:

Հնչած էր ժամը հայ ազատագրական շարժումին: Հերոսական մաքառումներ, պատմություն կերտող քաջեր, անհավասար կռիվ, նահատակություն, ծանր հուսախաբություններ, և՛ հետո՝ մեծագույն աղետը հայոց պատմության, 1915-ի Եղեռնը Ապրիլյան, առաջին ցեղասպանությունը քաղաքակիրթ կոչված մեր դարուն:

Կթվեր թե փակված է գիրքը հայոց պատմության և վերջն է Հայաստան երկրին:

Բայց ոչ, Աստված չէր լքած զքեզ: Նոր հույս, նոր հավատք և նոր ուժ տվավ քեզի, և քաջ որդիներդ, իրենց սուրբ արյունով՝ կերտեցին, բարձրացուցին հաղթության նոր կոթողը Սարդարապատի, Արարատին ընծա, ու թեն պահ մը, Ալեքսանդրապոլի սև թուղթը սպառնաց խեղդամահ ընել քեզ և ոտքի կոխան հայրենիքդ սուրբ, ահա 1920-ի վերջին ամսու սեմին, ռուսաց եղբայր

ապգության հուժկու բազուկը օգնության հասավ քեզի և իսպառ չքացավ վտանգը մահացու: Պայծառացավ երկինքը, աշխարհին հայոց: Ծագեցավ արեգակը արդարության և խաղաղության, և շինարար հառաչընթացքի: Սկսար աճիլ ու ծաղկիլ, հացով ու լոյսով առատ:

Սարդարապատի հերոսները և անոնք, որ պատռեցին Ալեքսանդրապոլի թուղթը անիրավ, վերջնապես հաստատեցին ամուր հիմքերը հայկական նոր պետության: Առանց մայիսյան Սարդարապատի, Ալեքսանդրապոլի մահացու ծրագիրը ի կատար պիտի ածվեր 1918-ին, առանց 1920-ի նոյեմբերյան վահանին, պիտի փլեր Սարդարապատի կամարը հաղթության:

Սարդարապատի հերոսամարտով և նոյեմբերյան լուսաբացով, վերջ գտավ թշվառ ու անտեր վիճակը Մայր Հայաստանին:

Խ Ո Ս Ք

ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԵՎ ՕՐՀՆՈՒԹՅԱՆ, ՄԻԱՅՅԱԼ ՆԱՀԱՆԳԱՅ
ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ԹԵՄԻ ՊԱՏԳԱՄԱՎՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻՆ

(4 մայիս 1973 թ., Ուտր)

Անցյալ դարուն, Հայաստանի արևելյան և արևմտյան շրջաններուն մեջ վարգաճող հայ ազատագրական, հեղափոխական շարժումը՝ բնական, արդար և անհրաժեշտ երևույթ էր: Թե այդ տարիներուն կատարվեցան ճակատագրական սխալներ, իբրև հետևանք քաղաքական միամիտ դատումներու և շատ զգացական գործելակերպերու, չեն կրնար փոխել այսօր մեր ընդհանուր գնահատականը հայ ազատագրական շարժման նկատմամբ, և չեն կրնար սուվեր նետել՝ ազատության արյունոտ ճանապարհին զոհված մեր ժողովուրդի հերոս զավակներու հիշատակին վրա, հիշատակ, որ միշտ սուրբ պետք է պահվի, հիշատակ, որուն համար բոլոր ժամանակներու հայերը կրնան հպարտ ըլլալ:

Ք Ա Ր Ո Ջ

ՓՐԿՉԻ ՀՐԱՇԱՓԱՌ ՍՈՒՐԲ ՀԱՐՈՒԹՅԱՆ ՏՈՆԻ ԱՌԹՎ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐՈՒՄ

(14 ապրիլ 1974 թ.)

Ամեն անգամ, երբ հայ քրիստոնյան, Ավագ շաբաթվա օրերին, Հիսուսի խաչի ճանապարհի ողբերգությունն է ապրում և հոգեպես ուղեկցում Աստվածորդուն մինչև Գողգոթա և մինչև գերեզման, նա չի կարող մոռանալ, չի կարող չվերապրել մեր մարտիրոս ժողովրդի խաչի ճանապարհը, նա չի կարող մոռանալ անհայտ գերեզմանները երկու միլիոն իր նահատակների:

Սակայն, ո՞վ աստվածային արդարություն, հայ ժողովրդի լույս հավատքը մի անգամ ևս ճշմարտվեց, թե քրիստոնեական մահը ճանապարհ է դեպի փրկություն, դեպի հարություն, դեպի հավերժություն: Հիսուսի սուրբ հարության տեսիլքը իր սրտում, հայ հավատավոր ժողովուրդը մի անգամ ևս ճեղքեց մահվան խավարը և հասավ վերջապես մի լույս աշխարհի ափին և տեսավ արևածագը իր նոր կյանքի, վերականգնումովը կործանված իր պետականության, վերածաղկումովը իր ազգային մշակույթի, ամբողջական վերակառուցումովը իր մայր հայրենիքի, եղբայրական ապգությունների այն մեծ ընտանիքում, որ ալելի քան կես դար է, ահա, եղավ ու մնում է միակ գրավականը մեր ժողովրդի անվտանգության, խաղաղության և ապագա վարգացման:

Եթե քրիստոնեական հավատքը խարսխված է հարության գաղափարի վրա, արդար է, որ սուրբ Ձատկի այս առավոտյան, երբ փառաբանում ենք հրաշափառ Հարությունը Փրկչին մեր Հիսուսի Քրիստոսի, չնոռանանք հիշել նաև մեր Եկեղեցու ու ժողովրդի խաչի ճամփան և մանավանդ գրեթե հրաշքի համապոր մեր օրերի նրանց վերածնունդը: Մարմին ու հոգի առած, ապրող ու շնչող, աճող ու ծաղկող պայծառ իրականությունն է այդ մեր արդյի ամենայն հայոց Մայր Հայաստանի:

Խ Ո Ս Ք

ՈՒՂՂՅԱԼ ՆՈՐԻՆ ՍՐԲՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՄԱՅՆ ՌՈՒՍԻՈ

ՊԻՄԵՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻՆ

(Չագորսկ, 18 հուլիս 1974 թ.)

Մեր ողբերգական պատմության փորձը, ժայռակերտ այն հիմքն է, որի վրա բարձրանում է ռուսաց և հայոց ժողովուրդների բարեկամության հաղթական կամարը, ամուր ու հավետ անխորտակելի: Սա Մեր կողմից արտահայտված ոչ թե ինչ-որ քաղաքական մի դատողություն կամ համոզմունք է, այլ հայկական համազգային զգացում, որը բխում է մեր ժողովրդի՝ ապրելու, գոյատևելու, և ապառ պարգանալու գիտակցությունից:

Մենք, իբրև Հայ Եկեղեցու առաջին սպասավորը, խորապես մխիթարված ենք, տեսնելով թե ինչպես մեր հայրենի պետությունը, այս սքանչելի բարեկամության հիմքերի վրա ոչ միայն ապրեց ու գոյատևեց, այլ վերջին հիսուն և ավելի տարիների ընթացքում հիմնովին վերակառուցեց իր քայքայված երկիրը, ստեղծեց տնտեսական-արդյունաբերական հզոր խարխիս և ապատորեն վարգացրեց իր ազգային մշակույթն ու գիտությունը:

Սուրբ գրական Արարատի նայվածքի ներքո, Հայաստանը երբեք այսքան խաղաղ, այսքան ծաղկուն ու այսքան լուսառատ չի եղել:

Խ Ո Ս Ք

ՍՓՅՈՒՌՔԱՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԱՊԻ ԿՈՄԻՏԵԻ

10-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ

(Երևան, 27 դեկտեմբեր 1974 թ.)

Այսօր, կանգնած Սփյուռքահայության կոմիտեի գործունեության երկրորդ տասնամյակի սեմին, անհրաժեշտ ենք գտնում ընդգծել այն գաղափարը, թե հայ սփյուռքը այլևս մնայուն երևույթ պետք է նկատել, ինչքան էլ մեր զգացմունքները այլ բաղձանք ունենան: Նույնիսկ, եթե նախատեսենք ապագա զանգվածային ներգաղթներ, այնուամենայնիվ, մեր սփյուռքը չի վերանալու: Ահա թե ինչու, Մեր կարծիքով, ըստ այնմ պետք է կազմակերպել և ղեկավարել կոմիտեի ապագա գործունեությունը:

Այս առնչությամբ հենց քիչ առաջ, երբ լսում էինք նախագահի զեկուցումը, Մեր մտքում առաջ եկավ մի գաղափար, որ կամենում ենք ճշգրիտ հայտնել, իբրև առաջադրանք: Մեր մտածումն է, որ մոտ ապագային Սփյուռքահայության կոմիտեի կամ ավելի ճիշտ Երևանում բարձրագույն մի հաստատության կողքին հիմնովի մի բաժին, նվիրված սփյուռքահայության, որի նպատակը լինի պատրաստել հայ սփյուռքագետներ: Այո, Մենք հետպիտե համոզվում ենք, որ սփյուռքահայության հետ աշխատող մարդիկ պետք է բազմակողմանի գիտելիքներ ձեռք բերեն ու դառնան սփյուռքագետներ, այսինքն՝

հայրենիք-սփյուռքի անդաստանի մեջ աշխատող մշակներ, պատրաստված գիտական հիմունքներով:

Ն Ա Մ Ա Կ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՅՈԹԱՆԱՍՈՒՆԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ (1976 թ.)

Հայ մնալ, հայ ապրիլ կնշանակե մարդկային ոգեկանության վավերական ձևերեն մեկը իրականացնել աշխարհի քաղաքակրթության հորիվոնին վրա, Կի հայ ժողովուրդի հոգևոր ու մշակութային ժառանգությունը համամարդկային ինքնատիպ արժեքներեն մին կհանդիսանա:

Հավատարիմ մնալ այդ ժառանգության, կնշանակե հայկական ազգային ձևերու մեջ համամարդկայինը ապրիլ ու վարձացնել՝ ոգեկանության բարձր մակարդակի մը վրա:

Խ Ո Ս Ք

ՈՂՋՈՒՅՆԻ, ՎԵՀԱՐԱՆԻ ԳԱՀԱՍՐԱՀՈՒՄ (2 հոկտեմբեր 1977 թ.)

Հայ ժողովուրդը չի կարող մոռանալ իր ողբերգական անցյալը, չի կարող մոռանալ իր նահատակներին, չի կարող մոռանալ Օսմանյան Կայսրության 1915 թվին կալմակերպած ցեղասպանությունը, որին Կոի գնացին մոտ երկու միլիոն հայ մարդիկ, կանայք ու երեխաներ: Մեր օրերին մանավանդ, սփյուռքի տարածքի վրա ապրող հայերը, Մերձավոր Արևելքից մինչև Ամերիկա, հետպիտե ալեկոծվող հուլումով միասնաբար հանդես են գալիս արդար պահանջով, որ միջազգային ատյանների առաջ դատապարտվեն մեր դարի բոլոր ցեղասպանությունները և ազգությունների դեմ գործված ոճիրները, այդ թվում նաև 1915 թվի հայոց ցեղասպանությունը:

Ք Ա Ր Ո Ջ

ԺՆԵՎԻ ՀԱՅՈՑ Ս. ՀԱԿՈԲ ԵԿԵՂԵՅՈՒՄ (25 հունիս 1978 թ.)

Ամեն անգամ, երբ Մենք կգտնվինք այս կողմերը, հատկապես Ֆրանսա, միշտ Մեր գիտակցության առջև կպայծառանա պատմական մեծ հիշատակ մը: Չարմանալի Կուգադիպությամբ, ճիշտ այն օրերուն, այսինքն 451 թվականին, երբ Ավարայրի դաշտին վրա, Տղմուտ գետի ափին, Վարդանը Կարմիր, իր Կորավարները և իր քաջերը անհավասար կռիվ կմղեին խավարի և անհավատության ուժերու դեմ, ճիշտ նույն օրերուն գրեթե, այսօրվա Ֆրանսայի հողամասին վրա, Տրուա քաղաքեն ոչ շատ հեռու, այսպես կոչված Կատալոնյան դաշտերու տարածքին վրա տեղի կունենար նույնպես ուժ ճակատամարտ մը, քաղաքակրթությունը և քրիստոնեությունը պաշտպանող բանակի և Ատտիլայի հորդաներու միջև: Քրիստոնյա բանակի ղեկավարն էր հռովմայեցի Էտիոս Կորավարը, Թեոդորիկ թագավորի օրոք: Այդտեղ Ատտիլան ջախջախվեցավ, և այդ պահեն սկսավ անոր նահանջը և վախճանը: Որովհետև, ինչպես գիտեք, ահավոր փոթորիկի մը նման Ատտիլա դեպի Եվրոպա խուժած էր և ամեն բան քարուքանդ ընելով իր առջև՝ կհառաջանար դեպի Արևմուտք:

Ահավասիկ սքանչելի և խորհրդավոր պատմական պուզադիպություն մը: Նույն տարին (451 թվականին), և հավանաբար նույն մալիս ամսուն, թե Արևելքի դռներուն մոտ, և թե այստեղ, Արևմուտքի սրտին վրա, ճակատամարտ կմղվեր, նույն նպատակով և նույն արդյունքով՝ հաղթանակին համար Քրիստոսի Ավետարանին և քաղաքակրթության մեծ գաղափարներուն:

Խ Ո Ս Ք

ՀՐԱԺԵՇՏԻ ՃԱՇԿԵՐՈՒՅԹԻՆ

(Ժնև, 25 հունիս 1978 թ.)

Մեր վրա չափազանց խորունկ, մնայուն և տևական տպավորություն թողած է Ֆրանց Վերֆելի վեպին մեջ հերոսներեն մեկուն արտահայտությունը: Տեսնելով համատարած ողբերգությունը Հայաստանի ժողովուրդին, ան կբացականչե. «Եկած է արդեն ժամանակը, որ այս արևին տակ այլևս կարելի չէ ապրիլ իբրև հայ»: Դուք գրեթե բոլորդ, այդ դժբախտ ժողովուրդի պավակները կամ անոնց հաջորդներն եք, Մենք ալ մեջը ըլլալով: Բայց ահա Աստված մեզ չմոռցավ այնուամենայնիվ և, ի՞նչ հրաշք, այդ ողբերգական օրերեն հապիվ երեք տարի հետո, ինչպես որ Քրիստոս երեք օր հետո հարություն առած էր գերեզմանեն, հայ ժողովուրդն ալ հարություն առավ Սարդարապատի հերոսամարտով, մայիսյան լուսաբացով: Հապար տարի հետո վերականգնվեցավ խորտակված հայկական պետականությունը և քալ առ քալ սկսավ վերականգնվիլ և իր խորունկ ու բազում վերքերը ամոքել: Ահավասիկ այսօր 1978 թվականին մեր ազգը այլևս հեռու է այդ ողբերգական օրերու վիշտեն, ցավեն, թեև չի մոռնար այդ մեծ եղեռնը ու երբեք չպիտի մոռնա: Այսօր մեր առջև կբացվի վերածնած ժողովուրդի մը կյանքին պատկերը, մեր այսօրվա մայր հայրենիքով, ուր երեք միլիոն հայեր միատեղված են: Եվ ամեն տարի վաթսուն հազար երեխա կծնի Հայաստանի մեջ: Մեր ներկա երկիրը մեր բոլոր ազգային երազանքներու իրականացման ապառաժյա իրական գրավականն է:

Խ Ո Ս Ք

ՎԵՀԱՐԱՆՈՒՄ, ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՀԵՏ ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՄԻԱՎՈՐՄԱՆ 150-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ

(3 հոկտեմբեր 1978 թ.)

Առանց վարանելու կարելի է հաստատել, թե 1828 թվականը սկսեցավ իրենց հանդիսացավ համայն հայության ազգային գիտակցության վարթոնքին և ապատագրական շարժման ու նրա հետագա վարձացման:

Արևելյան Հայաստանի Ռուսաստանին միացումը, հայ ապատագրական շարժումը, Սարդարապատի ճակատամարտը և հայկական պետականության վերականգնումն ու արդի հայրենի վերածնունդը իր բոլոր նվաճումներով հայոց պատմության հորիզոնի վրա գտնվում են ուղիղ գծով միևնույն տրամաբանական ու նպատակալաց վարձացման ճանապարհի վրա: Այդ իրադարձությունները պատմական հանգրվաններն են հայ դատի լուծման ճանապարհին:

Մենք, Մայր Աթոռի միաբաններս, նաև հպարտ ենք այսօր, որովհետև Արևելահայաստանը Ռուսաստանին միանալու պատմությունը անմիջականորեն կապված է Սուրբ Էջմիածնի գահակալների և հատկապես Ներսես Ե Աջտարակեցի Հայրապետի կյանքի ու գործունեության հետ: Անվարան կարող

ենք վկայել, թե Ներսես կաթողիկոս Աշտարակեցին կենտրոնական գործող դեմքն է հանդիսացել արևելահայոց ազատագրման և Արևելահայաստանի հայացման գործում: Ի մասնավորի նրա գերմարդկային ճիգերի շնորհիվ է, որ նախկին Պարսկահայաստանի հազիվ քսան հազար հայ ազգաբնակչության թիվը շատ կարճ ժամանակում քառապատկվել է: Նույնպես նրա խիստ փառաբանական Օջականի ճակատամարտում, որով փրկվեց Ս. Էջմիածնի վանքը և ամբողջ շրջանը բնաջնջումից: Օջականի ճակատամարտը, Ներսես Աշտարակեցու մտերիմ բարեկամ ու գործակից Վոր. Կրասովսկու հրամանատարության ներքո, համեմատությունները պահելով, Սարգսրապատյան մի հաղթանակ հանդիսացավ իր ժամանակին:

Ահա թե ինչու պարտավոր ենք այսօր ազգովին խոր երախտագիտությանը և հարգանքով հիշել ազատարար ու հայրենաշեն Հայրապետի՝ Ներսես Ե Աշտարակեցու հերոսական գործը:

Խ Ո Ս Ք

1827-ԻՆ ՕՇԱԿԱՆԻ ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏՈՒՄ ԶՈՂՎԱԾ

ՌՈՒՍ ԶԻՆՎՈՐՆԵՐԻ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ

(3 հոկտեմբեր 1978 թ.)

Այս հուշարձանը կառուցվել է 1828-ից մի քանի տարիներ հետո երջանկահիշատակ Ներսես Ե Աշտարակեցի կաթողիկոսի որոշումով և Մայր Աթոռի միջոցներով, ի նշանավորումն ռուսական բանակի զինվորների նահատակության:

Այսօր բոլոր հայերը, որ ի Հայաստան և որ ի սփյուռն աշխարհի, հիշում են անցյալը, որպեսզի իրենց երախտագիտությունը հայտնեն զոհված ռուս հերոսների հիշատակին, բայց նաև, որպեսզի հստակ տեսնել կարողանան իրենց ազգի ապագա կյանքի ուղիղ ճանապարհը: Վայ այն ժողովրդին, որ հիշողություն չունի, որ չունի հստակ գիտակցությունը պատմական փորձի, որ միջազգային միջոտ ալեկոծ, միջոտ շփոթեցուցիչ հողմերից տարուբերված կորցնում է իր կենսական շահերի ուղին, երբեմն ջանալով խաբուսիկ երեվոյթներից, երբեմն մղվելով գերպագակյան պատրանքներից, երբեմն մոլորվելով անիրականալի խոստումներից:

Հայ ժողովուրդը, որ իր քաջ որդվոց ծով արյան ճանապարհով հասել է մեր օրերի իր ազգային վերածնունդի լուսաբացին, իր պետականության կազմավորման, միջոտ ռուս ժողովրդի եղբայրական օգնությամբ, այսօր դարձել է արդեն իր գերագույն շահերին գիտակից ազգություն, իր սեփական ուժերի վրա հավատք ունեցող ազգություն, իր ապագայի նկատմամբ լավատեսությամբ համակված ազգություն: Նաև մի ազգություն, որ գիտե հարգել ու փառավորել հիշատակը իր զավակների հերոսական ճիգերի և զոհաբերումների, որոնք արյամբ ներկեցին հայոց ազատագրական պայքարի ճանապարհը: Սրբազան պայքարի մի ճանապարհ, որի վրա իրենց արյունը թափեցին նաև մեր ռուս եղբայրները և ոչ միայն 1826—28-ի շրջանին, այլև 1915-ին՝ փրկվելով երկու հարյուր հազար վասպուրականցի հայերի կյանքը օսմանյան ցեղասպանությունից, 1918-ին՝ իրենց գործոն մասնակցությունը բերելով Սարգսրապատի հայոց մեծ հաղթանակին, 1920-ին՝ Հայաստանից դուրս քշելով Կարաբեքիր փաշայի բանակները և պատռելով Ալեքսանդրապոլի սև դաշնագիրը:

Այսօր այս հուշարձանի առաջ կանգնած պարտավոր ենք հիշել այս բո-

լորը, պարտավոր ենք գիտակցել, թե պատմությունը ինչ-որ հեռու անցյալում տեղի ունեցած դեպքերի պարզապես մի շարադրանք է, պարտավոր ենք պզալ, թե պատմությունը մեզ հետ քայլում է և քայլ առ քայլ հարստացնում մեր ազգային հավաքականության կենսափորձը: Անցյալի փորձառությամբ լուսավորված պարտավոր ենք հառաջ ընթանալ դեպի մեր ապագան, մեր ուրախության տակ մայր հողը ունենալով որպես ամուր պատվանդան: Ու այդ պատվանդանի վրա կանգնած և այդ պատվանդանից միայն պարտավոր ենք դիտել համայն աշխարհը ու դատել իրադարձությունները միջապգային կյանքի:

Խ Ո Ս Ք

ՓԱՐԻԶԻ «ԳԱՎՈՆ»-Ի ՍՐԱՀՈՒՄ, ՍԱՐԴԱՐԱՊԱՏԻ ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏԻ
ՈԳԵԿՈՉՄԱՆ ԱՌԹԻՎ
(27 մայիս 1979 թ.)

Մեր գիտակցության մեջ, հայոց նորագույն պատմության հորիզոնի վրա, 1828 թվականով սկսած արևելահայության մշակութային և գրական վարքունքը, ազատագրական շարժման ծնունդն ու վարճացումը, Սարդարապատի հաղթանակը, հայ պետականության վերականգնումը, մայիս 28-ը և նոյեմբեր 29-ը՝ ուղիղ գծով կգտնվին պատմական վարճացման միևնույն ճանապարհի վրա:

Այս հարցերու առնչությամբ, Մեր կարծիքով, մենք՝ հայերս, ալլա չպետք է վիճինք: Նոյեմբեր 29-ով փրկվեցավ այն, ինչ որ շահած էինք Սարդարապատով: Սա կենսական կարևորություն ունեցող ճշմարտություն մըն է:

Նոյեմբեր 29-ն է, որ պատռեց սև դաշնագիրը Ալեքսանդրապոլի, դուրս վտարեց Կարաբեքի փաշայի զորքերը Հայաստանեն և վերջնականապես ամրացուց հիմքերը նորաստեղծ հայ պետության՝ անվտանգության, խաղաղության և աննախընթաց վարճացումի և վերաշինության պայմաններուն մեջ:

Վիճելի հարցեր կրնան ըլլալ. բոլոր ժողովուրդներու պատմության մեջ կարևոր թվականներ, իրադարձություններ, հաճախ վեճի առարկա կդառնան. պետք է թողունք պատմաբաններուն և ժամանակին:

Խ Ո Ս Ք

ԱՐԵՎՍՏՅԱՆ ԵՎՐՈՊԱՅԻ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԵՎ ՀՈԳԵՎՈՐԱԿԱՆՆԵՐԻ ՏԱՐԵԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐՈՒՄ
(1 հունիս 1979 թ.)

Մեր կարծիքով, հայ հոգևորականը պետք է կուսակցական-կողմնակցական որևէ դիրք որդեգրե: Մեր առաքելությունը կուսակցական չի կրնար ըլլալ: Հոգևորականը որևէ կողմի պետք է պատկանի: Հոգևորականի առաքելության բուն էությունն կբխի այդ անհրաժեշտությունը: Եթե հոգևորականը կողմ ըլլա, այդ կնշանակե մյուս կողմին հակառակ ըլլալ, և ատիկա իր առաքելությունը կվտանգե: Որով, հոգևորականը իր մասնակցությամբ, իր գործակցությունը, իր խոսքը պետք է բերե բոլոր այն ձեռնարկներուն, որոնց շուրջ վեճ կա, որոնց շուրջ կողմեր չկան: Օրինակով խոսելու համար ըսենք. մենք ազգային տոնակատարություններ ունինք տարվան ընթացքին, որոնք կբնորոշեն հայ հանրային կյանքի դիմագծությունը: Օրինակ՝ Վաղարշապատի պատերազմի տոնակատարությունը: Մեր ժողովրդի ծոցին մեջ ոչ մեկ վեճ կամ տարակարծություն կա այդ մասին: Հետևաբար հայ հոգևորականը առաջին գծի վրա պիտի ըլլա անշուշտ, Վաղարշապատի տոնակատարու-

թյանց առիթով: Նույնը կարելի է ըսել Ապրիլ 24-ի նահատակաց սգատոնի կամ Սարդարապատի ճակատամարտի ոգեկոչումի մասին: Ահավասիկ այսպիսի և այլ նման ձեռնարկներու առիթով է, որ հայ հոգևորականը իր գործոն ու եռանդուն մասնակցությունը պետք է բերե:

Խ Ո Ս Ք

ԱՐՏԱՍԱՆՎԱԾ ՍՓՅՈՒՌՔԱՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԻ
ԺՈՂՈՎՈՒՄ

(Երևան, 24 նոյեմբեր 1980 թ.)

1920-ին, մի պահ թվում էր, թե հայ ժողովուրդը պիտի ընդմիջտ կորցներ ա՛յն, ինչ շահել էր Սարդարապատի հերոսների արյունով:

Նախախնամությունը սակայն այլ կերպ էր սահմանել մեր ճակատագիրը: Եվ Հայաստանի մթագնած երկնականարի վրա նորից փայլատակեց լուսավոր աստղը Հյուսիսի: Մեր դարավոր թշնամու դեմ, վերստին ծառացավ մեր դարավոր հպոր բարեկամը՝ ռուս ժողովուրդը, իր կարմիր բանակով, որ պատռեց սև դաշնագիրը Ալեքսանդրապոլի և հեռու շարտեց հայ արյան ծարավի փորքը Կարաբեքիր փաշայի:

Այսպես ահա փրկվեց անդունդի եզրին հասած մեր ժողովուրդը: Մարմին, հոգի առավ նոր Հայրենիքը Ամենայն Հայոց՝ խաղաղության, ընկերային արդարության և ազգային ազատության շեփորումով:

Խ Ո Ս Ք

ՀԱՅ ՆԱՀԱՏԱԿԱՑ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ

(24 ապրիլ 1981 թ., Վիեննա)

Ծիծեռնակաբերդը, այն Թաբոր լեռն է մեր ազգին, մանավանդ հայաստանցիներուն, ուր բոլոր հայերը առանց խտրության, հոգևին կմիաձուլվին, կպայծառակերպվին, կթոթափեն իրենց վրայեն ամեն տեսակի տարբերություններ, հեռավորություններ: Այստեղ բոլորի սրտերը կտրոփեն նույն վարկով, բոլորը կդառնան մեկ մարմին, մեկ կամք, մեկ ճակատագիր:

Կբարձրանան հայերը Ծիծեռնակաբերդն ի վեր, խիտ շարքերով՝ լուռ, ինքնամոխի, ինքնամոռաց, առանց շատախոսության, առանց ցուցադրական դրսևորումներու, առանց անհավասարակշիռ արարքներու: Հայ հոգին է, որ հեղեղի պես կհոսի անվերջ, համաչափ, կարգապահ: Ամեն ինչ բնական է ու հարապատ, ամեն ինչ անկեղծ է ու անարատ: Բոլորը կքալեն կողք-կողքի, եղբայրացած, իբրև հին-հին ծանոթներ, մտերիմներ—Հայկ նահապետի օրերեն ի վեր, մեկը մյուսին հավատարիմ ուղեկիցներ, մեկը մյուսին հնազանդ պինվորյալներ:

Եվ կքալեն հայերը ինքնավստահ ու լավատես, վերանորոգելով նաև իրենց ուխտը հայրենաշեն ստեղծարար աշխատանքի, ամեն օր, ամեն ժամ ա՛լ ավելի շեն և ա՛լ ավելի ծաղկյալ դարձնելու համար արյա՛ւ, հեղեղներու գինով ձեռք բերված այսօրվան մայր երկիրը Հայոց, որ իրականացած երավն է մեր անթիվ անհամար զոհված սերունդներուն, և ամենափառավոր հուշարձայնը՝ նվիրված անոնց սուրբ հիշատակին:

Խ Ո Ս Ք

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹՅԱՆ
75-ԱՄՅԱԿԻ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹՅԱՆԸ
(9 մայիս 1981 թ., Փարիզ)

Բարեգործական այս մեծ Միությունը հատկանշող լուսավոր նկարագիրն է նաև՝ անոր ողբերկյալ միասնությունը, գաղափարակցությունը և սերտ գործակցությունը Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցվո հետ: Բարեգործականի մարդիկ, ի սկզբանե և մինչև այսօր եղած են հայ քրիստոնյա հոգիներ և հավատարիմ վավակները հայոց Մայր Եկեղեցվո: Այս կնշանակե թե Հ. Բ. Ը. Միության երջանկահիշատակ հիմնադիրները և անոր հետագա ղեկավարները գիտցած են իրենց կյանքի ու գործունեության լաստը ամրացնել մեր ազգի հոգեկան ամենախոր, ամենամուր ու ամենաանսասանելի վեմին վրա, որ Հայ Առաքելական Եկեղեցին է, ահա մոտ երկու հազար տարիներն ի վեր: Եվ պատահական չէ, որ Բարեգործականը իր գոյատևման առաջին օրերեն մինչև մեր օրերը տևապես վայելած է գնահատանքը, խրախուսանքը և օրհնությունը Հայոց Հայրապետներուն:

Խ Ո Ս Ք

ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ ՅՈՒՐԻ ԱՆԴՐՈՂՈՎԻ
ՄԱՀՎԱՆ ԱՌԹԻՎ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐՈՒՄ
(12 փետրվար 1984 թ.)

Սիրելի ժողովուրդ, մեր փոքրիկ երկիրը՝ Սովետական Հայաստանը, ավելի քան երեք միլիոն բնակչությամբ, անբաժան մասն է կապվում Սովետական Միության հսկայածավալ երկրի, բազմազգ այս պետության: Մեր մայր երկիրն էլ այդ հանրապետություններից մեկն է, որով մենք հոգով և սրտով, մեր բոլոր մտորումներով, մտահոգություններով, նաև մեր ազգային իդեալների իրականացման հեռանկարով կապված ենք անքակտելի կերպով Սովետական Միության այս մեծ ընտանիքին, այն հաստատ գիտակցությամբ, որ մեր ժողովուրդը անցյալում բազում դարեր տառապած, շահագործված և նույնիսկ նահատակված, իր վերջնական խաղաղ և ապահով կյանքը գտավ շնորհիվ ռուս ժողովրդի եղբայրական օժանդակության և շնորհիվ Սովետական Միության հզոր հովանավորության: Առանց դրան մեր ժողովուրդը ստույգ կերպով ենթակա կլիներ բնաջնջման և կործանման, այնպես, ինչպես այդպիսի ահավոր ճակատագիր ունեցավ Արևմտյան Հայաստանը առաջին համաշխարհային պատերազմի ընթացքում, ինչպես բոլորը քաջ գիտեք:

Հետևաբար, երախտապարտ սրտով, հայ ժողովուրդը հավատարիմ կմնա Սովետական Միության ժողովուրդների եղբայրության, միասնության և գործակցության ուխտին: Մեր ժողովրդի գոյատևումը, նրա կյանքի ապահովությունը, ազգային մշակույթի վարճացումն ու շինարարական մեծ նվաճումները, որոնք տեղի են ունենում մեր երկրում այս վերջին վաթսուն և ավելի տարիների ընթացքում, երաշխավորվում են այդ իրողությամբ ու ճշմարտությամբ: Եվ դեռ ավելին, մեր ամբողջ ազգը ի Հայաստան և ի սփյուռն աշխարհի, իր ապագայի արդար երազանքների իրականացումը կապում է Սովետական Միության բախտի հետ, նրա ճակատագրի, նրա ապագա նորանոր հաղթանակների հետ:

Խ Ո Ս Ք

ՈՂՋԵՐԹԻ ՀԱՄԵՐԳԻՑ ՀԵՏՈ
(Բուենոս Այրես, 21 մայիս 1984 թ.)

Հայ ապատագրական շարժումը պատահական երևույթ չէր, այլ պատմականորեն բնական երևույթ էր, արդար և անհրաժեշտ: Այդպես է, որ 1918 թ. մայիսի վերջերուն, հայաստանցի ժողովուրդը ճակատ առ ճակատ կանգնեցավ դարավոր թշնամիին դեմ: Մահու և կենաց ժամը հասած էր, և հակառակ այն ատեն Հայաստանի ժողովուրդի շատ ծանր պայմաններուն, շատ ավելի փոքրաթիվ բանակով, գրեթե առանց բավարար պինամթերքի, առանց սնունդի, առանց ռազմական մասնագետներու, ամբողջ ժողովուրդը իր բոլոր խավերով ոտքի կանգնեցավ, նաև հոգևորականներու առաջնորդությամբ կրցավ հուժկու հարված հասցնել մայիսի 22-ի, 23-ի օրերուն: Առաջին անգամն էր, որ վեց հարյուր տարի ստրկութենէ հետո յաթաղանդ գետին ինկավ և կիսալուսնի դրոշակը հայ պինվորին առջև խոնարհեցնելով:

Հայաստանի Հանրապետության շրջանին նույնպես հայ ժողովուրդը ծանր կացություններու մեջ գտնվեցավ: Այդ երկու տարիներու ընթացքին մեր դրացիները չորս անգամ հարձակում գործեցին Հայաստանի վրա, որովհետև չէին հանդուրժեր գոյությունը հայ պետականության մը: Երեք հարձակումներուն հայերը կարողացան դիմադրել և ետ մղել թշնամիները, բայց չորրորդ հարվածը, այս անգամ Արևմուտքէն, Կարաբեքիր փաշայի ղեկավարությամբ, 1920-ի աշնան, մահացու եղավ Հայաստանի համար: Հայ ժողովուրդը նորեն մնացած էր միևնաձեռն և անօգնական: Անգլիացիները այդ օրերուն Վրաստանի մեջ էին, մեր դաշնակիցներն էին Սևրի դաշնագրի տակ ստորագրողները, խոստումներ տվողներն էին, բայց իրենց մատը մատին չգարկին, որպեսզի պաշտպանեն Հայաստանը այդ ահավոր վտանգէն: Կարաբեքիր փաշան գրավեց Կարսը, մտավ Հայաստան, նստավ Ալեքսանդրապոլ քաղաքը և պարտադրեց իր սև դաշնագիրը, որ կկոչվի «Ալեքսանդրապոլի դաշնագիր», որով փոքրիկ Հայաստանը թուրքական ողորմածության կհանձնվեր: Այդ ճակատագրական պահուն էր, որ իշխանության փոփոխություն եղավ: Հանրապետության կառավարությունը պաշտոնապես իշխանությունը հանձնեց ուրիշ նոր վարճացող հայկական ուժերու, որոնք Հյուսիսի մեր դարավոր բարեկամ ժողովուրդի՝ ռուս ժողովուրդի պինվորական օգնությամբ կարողացան դուրս շարտել Կարաբեքիր փաշայի բանակները և պատառ-պատառ ունել Ալեքսանդրապոլի դաշնագիրը: Եթե այդ հեղաշրջումը չկատարվեր, Հայաստանը, հայ ժողովուրդը պիտի կորսնցներ այն, ինչ որ շահած էր Սարգարապատով: Փրկված Հայաստանի առջև բացվեցան նոր կյանքի պայմանները, խաղաղ վերաշինության, լարված աշխատանքի տարիները, որպեսզի կամաց-կամաց մեր երկիրը վերակառուցվեր, և մեր ժողովուրդը բուժեր իր խորունկ վերքերը:

Կ Ո Ն Դ Ա Կ

ԱՊՐԻԼՅԱՆ ԵՂԵՌՆԻ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐԻ ՀԻՇԱՏԱԿԸ
ՈԳԵԿՈՉԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ
(24 ապրիլ 1985 թ.)

Հիրավի հայոց պատմությունը մի դյուցապներգություն է վասն Հիսուսի և վասն արդարության: Այդ հավատքը լուսավորեց մեր ազգի հոգին ու մեր պատմությունը, Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչից սկսյալ, բայց մանավանդ հինգե-

որոգ դարի Ավարայրի ճակատամարտից: Անցնող տասնհինգ դարերը վկայում են՝ թե սրբազան մարտը վասն հավատո և վասն հայրենյաց ազատության, արիաբար շարունակվեց տարբեր պայմաններում, տարբեր գաղափարական տարազներով, տարբեր դրոշներով, բայց միշտ ի խնդիր քրիստոսավանդ նույն արդարության հաղթանակի, միշտ ի խնդիր նույն հավերժական Հայաստանի:

Մեր ազգի պատմությունը մի կենդանի հուշարձան է աշխարհի հորիզոնի վրա բարձրացող, մարմին ու կյանք առած նահատակների արյունով, բարուն և գեղեցիկին ծառայելու ստեղծարար հանձարով, սեփական ազգ ու ազատ հայրենիք կերտելու սրբազան կրքով: Եվ այդպես ահա նա բացել է դռները իր հոգու ուժերի, դռները հավիտենական կյանքի:

Այսօր, Մայր Հայրենիքում թե սփյուռքում բնակվող բոլոր հայերը, առավել համերաշխած ու եղբայրացած, Աստուծո և պատմության առջև բերելու են իրենց նվիրական վկայությունը, թե նաև մեր օրերին և գալիք ժամանակներում, շարունակելու են այդ սրբազան մարտը անմար հավատքով ու աներեր վճռականությամբ, առանց կորցնելու իրատեսության զգացումը, առանց անհավասարակշիռ արարքների և մանավանդ առանց մոլորվելու ու հեռանալու մեր ոտքի տակ գտնվող հայրենի հողի հրամայականից, որ միակ գրավականն է մեր ազգային գոյատևման և մեր արդար իղձերի ապագա կենսագործման: Մեր օրերի վերաշինված ու ծաղկող մայր երկիրը սուրբգրական Արարատի փեշերին, 1915-ին նահատակված մեր ժողովրդի հիշատակը հավերժացնող վեհագույն հուշարձանն է և անվերջ հույսի փարոսը արդարության լրումի: Մեր նահատակները մեռան ապրելու հույսով և հայոց հայրենիքի վերածննդյան տեսիլքով:

Այսօր, այդ սև օրերից յոթանասուն տարիներ հետո, մեր Եկեղեցին իր Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնով և հայրենաբնակ մոտ երեք ու կես միլիոն ժողովրդով, իրենց մայր հողի վրա կանգնած ապահով ու ինքնավստահ կերտում են Ամենայն Հայոց առավել լուսավոր ապագան՝ իրենց հայացքը հառած դրախտի դուռ Արարատին և սպասում են ժամանակների ճամփին արթուն աչքով ու լավատես: Եվ պիտի սպասեն նրանք ու նրանց զավակները, եթե հարկ լինի ևս յոթանասուն տարի՝ նույն ուխտով, նույն երապանքով:

... Ազգ իմ սգավոր, ոչ հուրը, ոչ ջուրը և ոչ էլ ժամանակը, Օսմանյան կայսրության ճակատից ու աշխարհի հիշողությունից չեն ջնջելու սև խարանը մեծ ոճիրի, մինչ դու արևի ու արդարության ծարավի ժողովուրդ, քո հայրենի բարձունքներից պիտի շարունակես տիեզերքին տեսչալ ու ազատ սլանալ դեպի աղբյուրները լույսի...

